

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 544579/6

בבית הדין הרבני האזורי חיפה

לפני כבוד הדיינים:

הרב דניאל אדרי — אב"ד, הרב בן ציון הכהן רבין, הרב אלעד עלי

התובע: פלוני (ע"י ב"כ עו"ד נדאל מילאווי)

נגד

הנתבעת: פלונית (ע"י ב"כ עו"ד אריאלה פלד)

הנדון: נישואין אזרחיים – סמכות בית הדין ופסיקה לעניין רכוש, כתובה ופיצויי גירושין

פסק דין

רקע

בני הזוג נישאו בנישואין אזרחיים בעיר [...] בתאריך כ"ב באלול תשמ"ז (17.8.87) ובשנת 1991 עלו לארץ. הצדדים התגרשו בתאריך י"ט בסיוון תשע"א (21.6.2011).

בשנת 2002 הגישה האישה תביעת גירושין כלפי הבעל. בכתב התביעה, בסעיפים 3–6, כתבו האישה ובאת כוחה כי הבעל נוהג להיעלם מהבית ימים ולילות שלמים בלי לשתף את האישה, הבעל מנהל חיים כפולים עם אישה חד-הורית בשם [...] המתגוררת ב[...].

לדברי האישה, היא ניסתה כמה פעמים לדבר על לבו של הבעל שיעזוב את מנהגיו הקלוקלים להיפגש עם נשים אחרות, אך ללא הועיל. עוד כתבו האישה ובאת כוחה שהבעל נוהג לשתות ולזנות עם נשים אחרות, האישה ניסתה להחליף את עיר המגורים כדי להתרחק מהמאהבות של בעלה אך נחלה כישלון חרוץ.

עוד כתבה האישה שיחסי בני הזוג התדרדרו מאלימות מילולית עד לכדי אלימות פיזית כך שחייה של התובעת הפכו לגיהנום.

דברים אלו של האישה מקבלים חיזוק, היות שבתאריך ד' בניסן תשס"ב (17.3.2002) הוגש כתב אישום על ידי מדינת ישראל נגד הבעל כדלקמן:

"בתאריך 15.9.2001 בסמוך לשעה 12:00 בביתו אשר נמצא ברחוב [...] מספר [...] תקף הנאשם שלא כדין את אשתו פלונית (להלן: המתלוננת), בכך שחבט בה באמצעות קומקום מפלסטיק קטן בראשה. תקיפה בנסיבות מחמירות – עברה לפי סעיף 379 + 382 (ב) (1) לחוק העונשין תשל"ז 1977".

בתאריך כ"ג בכסלו תשס"ג (28.11.2002) אף אושר הסכם גירושין ונקבע להם תאריך לגירושין ביום ה' בשבט תשס"ג (8.1.2003).

בני הזוג לא הגיעו לסידור הגט. לפיכך, לאחר שישה חודשים, נסגר תיק הגירושין.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בתאריך כ"ט בתמוז תש"ע (11.7.2010) הגישה האישה תביעת גירושין שניה כלפי הבעל ובני הזוג התגרשו ביום י"ט בסיוון תשע"א (21.6.2011).

לבני הזוג שני ילדים ובמועד הגירושין שניהם היו בגירים.

בכתב התביעה בסעיפים 5–9 כתבו האישה ובאת כוחה כי נוכח בגידות הבעל עם נשים אחרות ונוכח מנהגו לשתות לשוכרה הגישה האישה תביעה לגירושין בשנת 2001, אך לאור תחינותיו של הבעל והבטחותיו כי יחזור למוטב ומתוך רצון לשמור על אחדות המשפחה למען הילדים, ויתרה האישה על תביעתה וחזרה לנסות להשכין שלום בית בינה לבין בעלה, וזאת בהסתמך על הבטחותיו. אך הבעל חזר לסורו ולדרכו הרעה, וביום ל' באב תשס"ט (20.8.2009) עזב הבעל את האישה, את ילדיה ואת הבית והלך להתגורר עם האישה הזרה [...] בדירתה ב[...]

לדברי האישה, הבעל יוצא עם המאהבת ברשות הרבים ומטייל עמה ובכך משפיל את אשתו וילדיו, כמו כן הבעל הפסיק לזון את האישה ולדאוג לה.

יש לציין שבכל הדיונים חזרה האישה על טענותיה שהבעל בוגד עם נשים אחרות, הבעל לא הכחיש זאת והעדיף לשמור על שתיקה.

בפני בית הדין עומדת היום תביעה רכושית שבמרכזה הבעלות על הבית ברחוב [...] שבו התגוררו הצדדים. האישה מתגוררת בדירה עם הבן המשותף (כאמור לעיל, בגיר) עד היום.

שווי הדירה כפי שהוערכה על ידי שמאי מומחה שמונה על ידי בית הדין הוא תשע מאות אלף ש"ח – נכון לתאריך כ"א באב תשע"ד (17.8.2014).

טענות האישה

האישה טוענת שאמנם הדירה נרכשה על ידי הצדדים במהלך שנות הנישואין ולכאורה אמורה להתחלק באופן שווה, אך למרות זאת, מגיעים לה 70% מערך הדירה, כיוון שבמקרה זה מתקיימות נסיבות מיוחדות כמופיע בחוק יחסי ממון בין בני הזוג התשל"ג – 1973 סעיף 8 (2).

הנסיבות המיוחדות המתקיימות בנידון דידן הם בגידה של הבעל ועזיבתו את הבית לטובת המאהבת, וכך במעשיו גרם לפירוק התא המשפחתי. מעבר לכך, הבעל התנער מחובותיו כלפי האישה וילדיו והפסיק לשאת בתשלומי הבית לרבות תשלום המשכנתה החל מחודש אוגוסט 2009.

בנוסף על האמור, האישה טוענת שבהתנהגותו, הבעל ויתר למעשה על חלקו ועל זכויותיו בבית. כראיה לכך האישה אומרת שבהליך פלילי שנפתח נגד בעלי הדירה בגין בניה לא חוקית בבית, הבעל לא ראה את עצמו כחלק מבעלי הבית.

על האמור מוסיפה האישה ותובעת:

א. חלקו של הגרוש בתשלום ה'משכנתה' ששולם על ידה מאוגוסט 2009 – סך שמונים אלף ש"ח.

ב. תשלום כתובה ופיצויים על הסבל וההשפלה שנגרמו לה עקב התנהגותו של הבעל – מאה ועשרים אלף ש"ח.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ג. האישה טוענת שהבעל הבריח כסף ולקח לעצמו מאה ועשרים אלף ש"ח מדמי מכירת הדירה הקודמת של בני הזוג.

תשלומים אלו יקוזזו מחלקו של הבעל בדירה.

טענות הבעל

הבעל מכחיש את דבר הבגידה שלו באשתו וטוען שלא היו דברים מעולם (יש לציין שבדברים אלו, קרי הכחשת הבעל את עניין הבגידה, הועלו בפעם הראשונה אך ורק בסיכומים).

לטענתו, נאלץ לעזוב את הדירה המשותפת בגלל יחס עוין מצד אשתו, ולאחר מכן בגלל האיסור ההלכתי לגור עם גרושתו. אין בעזיבתו את הבית משום ויתור על זכותו או חלקו בדירה.

הבעל, לדבריו, דרש מהאישה תשלום דמי שימוש ראויים עבור השימוש שלה בדירה שחציה שייכת לו והאישה השיבה לו שתשלום זה מקוזז עם תשלום ה'משכנתה' שהיא משלמת.

יתרה מזאת, גם אם טענה זו מוכחשת – עצם עזיבתו את הבית והתביעה שהגיש לפירוק שיתוף, כשהאישה בתגובה לא דרשה את השתתפות הבעל בתשלום ה'משכנתה' בכל התקופה, מהוות ראיה לכך שהאישה הסכימה לקזז את דמי השימוש שהיא חייבת לבעל בתשלום דמי ה'משכנתה'. על האמור יש להוסיף שדמי השימוש גדולים מה'משכנתה', ומבחינת הבעל הקיזוז האמור הוא פשרה וויתור.

האישה חיבלה בהליך פירוק השיתוף מתוך רצון להנציח את המצב הקיים. התנהגות זו של האישה הביאה למצב בו יש דין ודברים על תשלום ה'משכנתה' ודמי השימוש, דיון שהיה מתייתר אם הדירה הייתה נמכרת או מחולקת בזמן הגירושין.

לגבי תביעת הכתובה: הבעל טוען שהיות שנישאו בנישואין אזרחיים, לאישה לא הייתה כתובה, אפילו באת כוח האישה טענה בפני בית הדין בדיון בתאריך י"ט בסיוון תשס"א (21.6.2011) שהצדדים נישאו בנישואין אזרחיים ללא כתובה ורצתה להתיר את הנישואין ללא גט (שורה 5 לפרוטוקול). וזאת מעבר לכך שגם אם הייתה לה כתובה – לא מגיע לה לקבל אותה, היות שהיא יזמה את הגירושין ללא עילה מוצדקת.

לגבי הברחת כספים טוען הבעל שהדברים אינם נכונים, כספי הדירה שימשו אותם לצורך קניית הדירה החדשה ושיפוצה.

לפיכך הבעל דורש את מכירת הדירה, ומן התמורה יסלקו את יתרת ה'משכנתה', והסך הנותר יחולק בין הצדדים באופן שווה.

על דברי הבעל שטוען שמגיעים לו דמי שימוש ראויים המתקזזים עם ה'משכנתה' משיבות האישה ובאת כוחה שהבעל מעולם לא פנה אליה בהצעה כזאת, וטענה זו מעולם לא נטענה בדיונים בעבר.

דיון ופסק דין

כפי שהובא לעיל מדובר בבני זוג שנישאו בנישואין אזרחיים. מובן שנישואין אזרחיים הם מעשה הנוגד את ההלכה, הן אם נעשו מתוך רצון והן אם נעשו מתוך הכרח כמו בנידון דידן, ויש בהם כדי לפגוע בקדושת הבית היהודי והתא המשפחתי. עם זאת, היות שיש כאלו שמתוך רצון או מתוך חוסר בררה שבוחרים להינשא בנישואין אזרחיים יש לברר על

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

פי ההלכה היהודית איזה משמעות יש לנישואין הנ"ל ומהי מערכת היחסים שנוצרת בין בני הזוג בעקבות נישואין אזרחיים.

יש לדון בכך בכמה רבדים:

א. הרובד הראשון והמרכזי הוא: מה התוקף ההלכתי של הנישואין הנ"ל?

ב. הרובד השני הוא עניין משפטי – עניין הסמכות של בית הדין לדון בענייני הרכוש בנישואין אזרחיים.

ג. הרובד השלישי הוא: מה הם יחסי הממון בין בני הזוג בנישואין אזרחיים ומה יהיה דין הרכוש המשותף, חיוב מזונות ופיצוי גירושין?

א. התוקף ההלכתי של נישואין אזרחיים

כאשר דנים בתוקפם של נישואים אזרחיים צריך לדון: האם חלו כאן קידושין?

ושאלה זו מתחלקת לשתיים:

השאלה הראשונה – האם למעשה הנישואין האזרחיים עצמם יש תוקף הלכתי של מעשה קידושין?

והשאלה השנייה – האם חיי הנישואין שבני הזוג מנהלים הכוללים יחסי אישות בין הצדדים, יוצרים קידושין מכוח הכלל ההלכתי ש'אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות'?

(א) מעמדו של טקס הנישואין עצמו

השאלה הראשונה: האם למעשה לנישואין האזרחיים עצמו יש תוקף הלכתי?

המשנה מסכת קידושין (דף ב ע"א) אומרת: "האישה נקנית בשלש דרכים, וקונה את עצמה בשתי דרכים: נקנית בכסף, בשטר ובביאה [...]"

נמצא שצריך לדון בכל מקרה לגופו: האם מתקיימים התנאים ההלכתיים הדרושים למעשה הקידושין?

קידושי כסף: הבעל נתן לאישה כסף או שווה כסף בפני שני עדים כשרים ואמר לשון קידושין.

וזו לשון השולחן ערוך (אבן העזר סימן כז סעיף א):

בכסף כיצד? נותן לה בפני שנים פרוטה או שווה פרוטה, ואומר לה "הרי את מקודשת לי בזה" [...] וכן בכל לשון שמשמעותו לשון קידושין ודאי באותו מקום [...] ואם היה מדבר עמה תחלה על עסקי קידושין ונתן לה אפילו בשתיקה – הוי קידושין, והוא שעדיין עסוקין באותו ענין.

קידושי שטר: נכתב שטר לפי גדרי ההלכה והבעל נתן אותו לאישה בפני שני עדים כשרים.

וזו לשון השולחן ערוך (אבן העזר סימן לב סעיף א):

בשטר כיצד? כותב לה על הנייר או על החרס – אף על פי שאין בו שווה פרוטה – "הרי את מקודשת לי" ונותנו לה בפני עדים. וצריך שיכתוב אותו לשם האישה המתקדשת, כמו בגט. ואם כתבו שלא לשמה – אינה מקודשת. ואינו כותבו אלא לדעתה, ואם כתבו שלא לדעתה – הרי זו ספק מקודשת.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בנישואין אזרחיים הבעל לא נותן לאשתו כסף או שווה כסף, ואין לשון קידושין שאומר הבעל לאישה, אלא יש רק חתימה על חוזה בין בני הזוג, ולחווה אין דין שטר קידושין. לכן לכאורה במעשה הנישואין האזרחיים אין כלל חשש של קידושין הלכתיים.

היו שחלקו וטענו להחמיר מכמה סיבות (עיי' אוצר הפוסקים סימן כו, א אות ג):

א. לדעת המערכי לב, בשטר שעושים בנישואין אזרחיים יש לשונות קידושין, ויש לחשוש שהזדמנו לשם עדים כשרים כאשר הבעל נתן לאישה את השטר.

כעין זה כתב במנחת יחיאל ועוד כתב שהיות שבשטר נישואין אזרחיים נכתב כל הצריך להיות כתוב בשטר קידושין והיות שהבעל והאישה מצווים לכתוב, הווי כ'ישראל עומד על גביו', דהווי ספק קידושין בכתבו עכו"ם. ולדעת המקנה בכתב ידו אין צריך עדי מסירה והוא הדין בנידון דידן שהבעל והאישה חותמים על השטר, ונתנת הערכאות את השטר ליד האישה יכולה להועיל לדעת המחנה אפרים, אף על פי שאינם 'בני שליחות', מדין פועל.

ב. לדעת הזקן אהרון יש לחוש לקידושי כסף היות שיש בשטר שווה פרוטה.

למעשה, כתבו האחרונים שאין לחוש לאף אחד משני החששות הנ"ל, היות שהנוכחים שם הם פסולי עדות דאורייתא [...] כמו כן אין לחוש לדברי החתם סופר (סימן ק הובאו דבריו בפתחי תשובה אבן העזר סימן יב ס"ק יט), שבכניסה לחופה יש 'אנן סהדי' ואין צריך עדים נוספים, היות שהוא דיבר על רבנים יראי שמים שעורכים את החופה, ובנידון דידן איירי באנשים פורקי עול תורה ומצוות, וממילא אי אפשר לומר: 'חזקה' שעשו הכול כראוי.

(ב) 'אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות'

השאלה השנייה שבה צריך לדון היא: האם חיי האישות של בני הזוג יוצרים קידושין?

גם אם נאמר שלמעשה הנישואין האזרחיים אין תוקף הלכתי וכדלעיל, עדיין יש לדון ולומר שחיי הזוג לאחר מכן הכוללים חיי אישות, יצרו קידושין, מכוח ה'חזקה' ש'אין אדם עושה את בעילתו בעילת זנות' ו'גמר ובעל לשם קידושין'. לשם כך עלינו לדון בטיב חזקה זו וכן לדון בעדות שיש על כך.

הרמב"ם (הלכות גירושין פרק י הלכה יט) בדין אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות מביא מחלוקת, וזו לשונו:

הורו מקצת הגאונים שכל אישה שתבעל בפני עדים צריכה גט – חזקה שאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות. והגדילו והוסיפו בדבר זה שעלה על דעתם, עד שהורו שמי שיש לו בן קִשְׁפָּתוּ – חוששין לו, ולא תתייבם אשתו שמא שחרר שפחתו ואחר כך בא עליה.

ויש מי שהורה שוודאי שחרר – שאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות.

וכל הדברים האלו רחוקים הם בעיני עד מאד מדרכי ההוראה, ואין ראוי לסמוך עליהן, שלא אמרו חכמים חזקה זו אלא באשתו שגירשה בלבד או במקדש על תנאי ובעל סתם – שהרי היא אשתו, ובאשתו הוא שחזקתו שאינו עושה בעילתו בעילת זנות עד שיפרש שהיא בעילת זנות או שיפרש שעל תנאי הוא בועל. אבל בשאר הנשים, הרי כל זונה בחזקת שבעל לשם זנות עד שיפרש שהוא לשם קידושין, ואין צריך לומר בשפחה או בגויה שאינה בת קידושין שאין חוששין להן כלל, והרי הבן מהן בחזקת גוי ועבד, עד שיודע בודאי שנשתחררה אמו או נתגיירה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

נמצא לכאורה שבנידונו אף לדעת הרמב"ם יש לחשוש שבבעילתו אותה כיוון לשם קידושין, שהרי הוא מתייחס אליה כאל אשתו, שאף לרמב"ם שייך בה את החזקה שאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, וכל שכן לדעת הגאונים הסוברים שבכל אישה אמרינן שאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות.

למרות זאת נראה שלא חלו הקידושין, כי מסתמא אינו בועל בפני עדים, ומדברי הרמב"ם משמע שצריך עדים כשרים שתבעל בפניהם.

אמנם הרא"ה (הובאו דבריו בשיטה מקובצת כתובות דף עג ע"ב) סובר שבחיי אישות ממש אין צורך בעדי ייחוד היות שהכול יודעים שבא עליה.

שאלה זו של תוקפם של נישואין שלא נעשו כדת משה וישראל נידונה כבר בפני הראשונים:

הריב"ש (סימן ו) כתב שמומר שנשא מומרת בנימוסיהן והתגיירו – אין חשש קידושין כלל, ויוצאת ממנו ללא גט, ואף על פי ששהה עמה כמה שנים – אינו אלא כזנות בעלמא. הריב"ש מביא שלושה נימוקים לדבריו:

א. גם לדעת הגאונים סוברים שבסתם אומרים לשם קידושין בעל, כאן שנשאו בחוקות הגויים הוי כאילו פרשו שאין דעתם לשם קידושין כדת משה וישראל אלא בדרכי הגויים שאינם בתורת גטין וקידושין.

ב. היות שבא עליה בנידותה יש לומר שאם לאיסור כרת התיר עצמו בביאתו – איך יחוש לאיסור פנויה הקל.

ג. צריך שיראה הבעל את העדים כדעת הרשב"א, ומה שאמר הרא"ה שבקטנה שלא מיאנה והגדילה ונשאת לאחר ואמר רב שאינה צריכה גט מהשני כיון שהגדילה עם הראשון מסתמא בעל לשם קידושין דאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, ואמרו בשם הרא"ה שאפילו עדי ייחוד אינה צריכה כיון שאשתו היא ועומדת תחתיו כולי עלמא ידעי שהתייחד עמה ובא עליה – דעת הרא"ה היא דעת יחיד, וכל הראשונים חלקו עליו וסוברים שצריך עדי ייחוד.

כדבר הריב"ש כתב בתרומת הדשן (סימן רט) במומר שנשא בת ישראל אצל הכומר, וחזרה ליהדות, ונישאה לאחר והתיר להם משום שוודאי לא התכונה היא והמומר לשם קידושין כדת משה וישראל ולא שייך כאן אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות היות שהמומר הוציא עצמו מכלל ישראל. וכן כתב הרדב"ז בתשובה (חלק א סימן שנא).

למעשה, השולחן ערוך והרמ"א פוסקים כדברי הריב"ש. וזו לשון השולחן ערוך (סימן קמט סעיף ו):

איש ואישה שהמירו לעבודת כוכבים באונס הגזירות, ונשאו זה לזה בחוקות עובדי כוכבים, אף על פי שמתייחדים זה עם זה בכל יום לעיני הכול, אין חוששין להם משום קידושין.

וזו לשון הרמ"א (סימן כו סעיף א):

מומר שנשא מומרת לעבודת כוכבים בנימוסיהן, ונתגיירו אחר כך, אין כאן חשש קידושין כלל ומותרת לצאת ממנו בלא גט, אף על פי ששהה עמה כמה שנים אינו אלא כזנות בעלמא.

על דברי השולחן ערוך והרמ"א העירו האחרונים שיש שני מקרים שבהם יש להחמיר:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

החלקת מחוקק (סימן כו ס"ק ג והובאו דבריו גם בבית שמואל שם ס"ק ג) כתב שפסקי הריב"ש ותרומת הדשן לא מתייחסים לאנוסים שמשמרים את דת ישראל, ובפרט אלו שהולכים למקווה טהרה ובהם יש לחוש שבוועל לשם קידושין ואין להקל.

ובטיב קידושין (סימן כו ס"ק א) כתב שאם המומר והמומרת חזרו לדת ישראל וחיו יחד, יש לחוש שבעל לשם קידושין ואין להקל בכך אלא כעין מה שכתב תרומת הדשן – כשהיא לבדה חזרה לדת ישראל ונישאה לאחר. וכן כתב בספר המקנה (הובאו דבריו בפתחי תשובה שם ס"ק ב) והוסיף וכתב שאין לומר שהיות שגר עמה ללא ברכה וללא כתובה לא אמרינן 'אין אדם עושה בעילתו זנות', היות שאיסור מגורים משותפים ללא כתובה הווי רק איסור דרבנן והריב"ש שאמר שלא אומרים אין אדם עושה בעילתו זנות הוא רק במי שעובר עברה גמורה מהתורה.

באוצר הפוסקים (סימן כו סעיף א ס"ק ו אות ג) הביא כמה אחרונים שכתבו להחמיר בנישואין וכתבו שיש לחוש לאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות.

לדעת האוהל אברהם לא כל הנשואים בנישואין אזרחיים הם בועלי נידות. לעתים נישאו בנישואים אזרחיים רק בגלל הנסיבות, ואם כן יש לחוש שפעם אחת חזרו בתשובה וקידשה בביאה, ועוד שבנישואין שמתנהגים יחד בדרך אישות יש מקום לחוש לקידושין גם בביאת איסור.

וכן כתב מערכי לב: יש לומר שגם הסוברים שאין לחשוש לדין אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות בפנוי הבא על הפנויה (עיין ברמ"א סימן לג סעיף א) בנידון דידן במקום שנעשה מעשה קידושין גם אם מדמים יש לחוש דהוי יותר מ"דיבר עמה על עסקי קידושיה", ובכחאי גוונא לית מאן דפליג שאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות. ועוד שיש לומר שכל המחלוקת במקום בו נעשה הדבר בארעי אבל בנידון דידן שחיו יחד כבעל ואישה וגלוי לכל שבא עליה, לא בעינן עדים כלל, כדין המתניח עם גרושתו (סימן קמט סעיף ב).

וכן כתב בספר פירושי איברא: חילוקי הפוסקים בין רשע לכשר, הם רק כאשר לא ידוע אם לקחה לשם אישות, אבל אם אמר שנושא אותה לשם אישות כאילו התנו שקניין האישות יחול בכל ביאה שהוא יכול לחול.

וגם השרידי אש כתב: ביאת איסור פוגמת ב'חזקה' של 'אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות', רק אם היא חמורה בעיניהם יותר מחיי אישות ללא נישואין, והיום הדברים הפוכים (דרכא דעלמא מקפידים על חיי אישות עם נישואין ולא מקפידים על נידה וכו').

יש עוד שטענו שיש להחמיר ולהצריך גט בנישואין אזרחיים מסיבות אחרות (הובאו דבריהם באוצר הפוסקים שם):

ובספר מערכי לב כתב: היות שחיים יחד בפרסום ומוחזקים כאיש ואשתו, לא ייתכן לפטור זוג כזה מחיוב גט, דיש לחוש שיאמרו שאשת איש יוצאת ללא גט.

ובספר מלמד להועיל (אבן העזר סימן כ) כתב: אם לא נצריך גט בכל נישואין אזרחיים יש לחוש שתצא תקלה, כי ייתכן שלאחר זמן יבא הבעל ויוכיח שבעל לשם קידושין בעדים, והיות שאי אפשר לברר בכל נישואין אזרחיים האם בכל פעם שהיו חיי אישות היו עדים או לא היו וכו', יש להצריך גט בכל נישואין אזרחיים מספק.

מנגד, הרבה מהאחרונים הקלו בנישואין אזרחיים וסמכו דבריהם על שיטת הריב"ש, תרומת הדשן והרדב"ז שהובאו להלכה בשולחן ערוך וברמ"א, ואף הוסיפו על סברותיהם (עיין אוצר הפוסקים שם). נזכיר חלק מהסברות המחודשות שהובאו שם:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

השאגת אריה (הובא בשו"ת בית אפרים אבן העזר סימן מב) כתב: היום לא שייכת הסברה של 'אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות', היות שרוב העולם לא מכיר את האפשרות לקדש בביאה, ורק בימי חז"ל שקידשו כך, הסברה הייתה קיימת.

מהר"ם שיק (סימן כא וכן כתב באגרות משה חלק א אבן העזר סימן עד) כתב: היות שדעתם של אלו שנישאו בנישואין אזרחיים היא גם להתגרש בגירושין אזרחיים, אי אפשר לומר שדעתם בביאה לשם קידושין כי אז לא יוכלו להתגרש בגירושין אזרחיים.

פרי השדה (חלק ג סימן ט) כתב: מי שנמנע מקידושין כדת משה וישראל ובוחר בקידושין מעין אלו סימן שאינו מעוניין בחיי אישות ונישואין כדת משה וישראל.

הדבר אברהם (חלק ג סימן כט) סובר: בביאת איסור לא שייך 'אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות' אפילו האיסור קל בעיניו.

יש עוד שכתבו שאין להחמיר ולהפרידם בגט דהווי 'חומרא דאתיא לידי קולא' וזה מכמה סיבות: או כיוון שיש לחשוש שאם תקבל קידושין מאחר יבואו לומר שהיא לא מקודשת לו (אבן יקרא אבן העזר סימן יב, פרי השדה חלק ג סימן ט) או כדי למנוע מצב שבו יראה בעיני ההמון דהווי נישואין דתיים ויבואו לטעות אחריהם (משפטי עוזיאל אבן העזר סימן נט).

עד כאן דנו בשאלה: האם בנישואין אזרחיים יש חשש לקידושין הלכתיים?

אך כאמור, יש מהאחרונים שטענו שגם אם נאמר שאין בנישואין אזרחיים חשש של קידושין הלכתיים, עדיין האישה צריכה גט להתירה לעולם:

בצפנת פענח (חלק א סימן כו, כ הובאו דבריו באוצר הפוסקים שם) כתב שבבן נח יש אישות ללא חופה וקידושין הנלמד מפסוק "ודבק באשתו" – ודרשו חז"ל (סנהדרין נח ע"א) "ולא באשת חברו", וחידש שדין זה קיים גם בישראל שנשא אישה שלא כדת משה וישראל, שאף על פי שאין בכך גדר של 'אשת איש' יש בכך גדר של 'אישות' – דלא גרע מכל בן נח, ומסקנתו שלא תצא ללא גט, ועיין שם עוד שבחלק א (סימנים ב – ג) כתב שגט זה לא צריך להיות כמו גטין שלנו. כעין זה כתב בספר ביכורי יהודה (הובאו דבריו באוצר הפוסקים שם) ודייק דבריו מהרמב"ם (פרק א מהלכות אישות) שדין זה של קודם מתן תורה שבבעילה וייחוד לאישה נעשית אשתו – נשאר גם אחרי מתן תורה, ואף בישראל, אלא שהתורה חידשה שישראל הצטוו במצוות עשה לקנות את האישה תחילה בעדים, וגם מי שעבר על המצוות עשה ונהג עצמו קודם מתן תורה קנה אותה לאישה. ואין להביא ראיה מפילגש שלא צריכה גט, ששם אין כוונתו שתהיה קנויה לו ואסורה על אחרים. ואף על פי שלא משמע כן מלשון הטור שכתב שהבא על אישה בינו לבינה ללא עדים אינה כאשתו אפילו ייחדה, וכן מהשולחן ערוך והרמ"א שפסקו כריב"ש להתיר בלי גט נישואין על פי חוקי הכומר – יש לחוש לשיטת הרמב"ם.

על חידוש זה חלקו האחרונים: הדבר אברהם (חלק ג סימן כט) שהביא את דבריו, וכתב שדרכו היא דרך חדשה והמעין המעמיק יבחנם ויקרבם או ירחקם. וכן בשו"ת שרידי אש (חלק ג סימן כב) כתב שהדברים הם חידושו של הרב הגאון ולא הוזכרו בש"ס ופוסקים "ואלמלא מוראו של גאון אדיר זה עלי הייתי אומר שאין לחוש לסברא זו כלל", גם הגרא"י הרצוג (היכל יצחק) כתב וז"ל: "[...] ומאן ספין ומאן רקיע לחדש דבר מבהיל כזה שלא נמצא לו רמז בתלמודים". ועיין עוד למורנו ורבנו הגאון הרב עובדיה יוסף זצ"ל בשו"ת יביע אומר (חלק ח אבן העזר סימן י) מה שדחה את דברי הצפנת פענח.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

יש עוד שכתבו לחלק בין כאלו שנשאו בנישואין אזרחיים מתוך בחירה לבין כאלו שלא הייתה להם ברירה ונשאו בנישואין אזרחיים מחמת השלטון שלא אפשר נישואין כדת משה וישראל, ובפרט כאלו שבסתר לבם מאמינים בהשם יתברך – עיין אוצר הפוסקים (שם), וכעין זה כתב בשו"ת משפט עוזיאל (אבן העזר סימן נט).

למעשה, עיין למורנו ורבנו הגאון הרב עובדיה יוסף זצ"ל בשו"ת יביע אומר (חלק ו אבן העזר סימן א וחלק ח אבן העזר סימן י) שכתב להקל ולא להצריך גט במקום עיגון, ומשמע שבמקום שאפשר – יש לתת גט. וכעין זה כתב הגאון רבי משה פיינשטיין (אבן העזר חלק א סימן עה).

לעומת זאת בפד"ר (בית הדין הגדול בפני הרבנים הגר"ש דיכובסקי הגר"ש בן שמעון והגר"א שרמן), בעניין נישואין אזרחיים נכתב, שהגישה המקובלת בבתי הדין בישראל היא שיש לחלק בין שני סוגים של נישואין אזרחיים:

נישואין אזרחיים הנערכים מתוך אילוץ, כאשר אי אפשר לערוך נישואין דתיים, אם בגין העדר רב מוסמך אם בגין חוקי המדינה האוסרים על נישואין דתיים, נחשבים "נישואין לחומרא" מבחינה הלכתית, ולכן אם בני הזוג מעוניינים להמשיך בנישואים יש לסדר להם חופה וקידושין כדת משה וישראל, ואם אינם מעוניינים בכך – יש להצריך גט, אבל במקרים קיצוניים יש אפשרות להקל בפירודם לאחר בדיקה מדוקדקת של הדרך בה נערכו הנישואין האזרחיים.

לעומתם, נישואין אזרחיים הנערכים תוך בחירה ורצון של בני הזוג שאינם מעוניינים בנישואין כדת משה וישראל נחשבים כנישואין נגד ההלכה. אם לאחר בדיקה בית הדין הגיע למסקנה שאין בעצם הנישואין של בני הזוג שעומדים בפניו חשש של ספק נישואין כדת משה וישראל – אין לסדר לבני הזוג גט, כדי שלא יטעו ויחשבו שיש לנישואין אלו תוקף הלכתי. גירושין של בני זוג אלו יעשו על ידי פסק דין של בית הדין ללא צורך בגט או ברצון הבעל. מתן פסק דין נותן מענה גם לשיטת הצפנת פענח שטוען שיש לנישואין אזרחיים גדר של אישות של בני נח, היות שבבני נח אין צריך במתן גט, אלא בני הזוג מתגרשים על פי מנהגי אומות העולם על ידי הכרזת בית משפט המוסמך לכך, כך גם פסק הדין של בית הדין מהווה גירושין ראויים לאותם שיש להם דין אישות של בני נח – עיין שם עוד בעניין התנאים הנדרשים למתן פסק הדין הנ"ל.

ב. סמכות שיפוט בעניינים הכספיים בנישואין אזרחיים

השאלה בעניין סמכות בית הדין לדון בעניינים הכספיים בין בני זוג שנשאו בנישואין אזרחיים עלתה לראשונה בבג"ץ 2232/03 ("בג"ץ בני נח"). נסקור בקצרה את הרקע וההליכים שקדמו לפניה לבג"ץ:

גבר ואישה יהודים, תושבי הארץ ואזרחיה, הכשרים להתחתן כדת משה וישראל, נישאו בטקס אזרחי בקפריסין. על סמך תעודת הנישואין שקבלו בקפריסין, נרשמו בני הזוג במרשם האוכלוסין כנשואים. בהמשך בני הזוג קיימו בארץ טקס נישואין פרטי בניהולו של רב רפורמי. לבני הזוג נולדה בת. לימים חל קרע בין בני הזוג והם החלו בהליכי פירוד בעניינים השונים. בתאריך ט"ו באלול תשס"א (3.9.2001) הגיש הבעל תביעה לבית הדין הרבני בת"א למתן פסק דין הצהרתי שהצדדים אינם נשואים כדמו"י ולחילופין הוא תובע גירושין, כמו כן התבקש בית הדין להצהיר שהעותר אינו חייב במזונות מדין תורה. בית הדין קיבל את תביעת העותר ובפס"ד שניתן בתאריך כ"ה בניסן תשס"א (7.4.2002) קבע שבני הזוג נשאו בנישואין אזרחיים מתוך כונה מודעת שלא להתחתן לפי מנהגי ההלכה היהודיים ללא אילוץ ונקבע שאין חשש לקידושין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ואין צורך במתן גט, ולאור זאת הוציא בית הדין פסק דין הצהרתי שהצדדים אינם נשואים זה לזה כדת משה וישראל.

בהמשך קיבל העותר פסק דין נוסף בו נאמר שלאור פסק הדין הנ"ל העותר רשאי להתחתן כפנוי כדת משה וישראל.

בהמשך פנה העותר בשלישית לבית הדין בבקשה להבהרת פסק הדין והבהרת מעמדה של העותרת ובית הדין האזורי קבע: "אם הצדדים לא נשואים זה לזה כדת משה וישראל אין צורך בהבהרה ורשאית האישה להתחתן כפנויה ברוח הדברים שנפסקו בפסק הדין".

בתאריך כ"א באב תשס"ב (30.7.2002) ערערה העותרת על החלטות אלו לבית הדין הרבני הגדול וטענה שבית הדין האזורי לא היה רשאי לקבוע שבני הזוג פנויים להתחתן כאשר הנישואין האזרחיים עומדים בתוקפם. עוד טענה שכדי להתיר את הקשר שנוצר על ידי הנישואין האזרחיים נדרשת פעולה משפטית ואין די בקביעה כי בני הזוג אינם נשואים כדת משה וישראל. בית הדין הרבני הגדול קיבל את ערעורה של העותרת ובתאריך ג' אדר א' תשס"ג (5.2.2003) קבע שבית הדין הוא המוסמך להתיר נישואין בישראל בין על ידי גט בין על ידי פסק דין כאשר ההלכה לא מחייבת גט. לצורך כך נדרשת פעולה פוזיטיבית של בית הדין שלא הייתה בפסק הדין של בית הדין האזורי שהסתפק במתן פסק דין הצהרתי. לצורך התרת הנישואין בית הדין היה צריך להוסיף שהוא מתיר את הנישואין בין בני הזוג. הוספה זו הייתה מתירה את קשר הנישואין האזרחי בין בני הזוג ולא יוצרת מצב בו בני הזוג אינם נישואין הלכתית אבל נחשבים כנשואים מבחינת החוק האזרחי.

התיק חזר לבית הדין האזורי ובתאריך י' אדר א' תשס"ג (12.2.2003) הוא הוציא פסק דין חדש בו הושלם הטעון השלמה וזו לשונו:

מערעור לבית הדין הגדול נתבקש בית הדין להוסיף לפסק הדין כי בית הדין מתיר בזה את הנישואין, ועל כן חוזר בית הדין על פסק הדין כי הצדדים לא נישואין זה לזה כדת משה וישראל, ובית הדין מתיר בזה את הנישואין, והנ"ל יכולים להינשא כדת משה וישראל כפנויים.

העותרת ערערה על פסק הדין לבית המשפט העליון וביקשה שפסק הדין של בית הדין האזורי יבוטל. כמו כן ביקשה כי תבוטל הנחיית בית הדין הרבני הגדול שדי בקביעה שבית הדין מתיר את הנישואין כדי שבני הזוג לא יחשבו כנשואים.

העותרת התמקדה בטענה כי בהעדר הסכמה לכך מצד שני בני הזוג, עצם העובדה שבני זוג יהודים נשואים בנישואין אזרחיים שנערכו מחוץ לגבולות המדינה ואינם נשואים כדת משה וישראל אינה יכולה להוות, כשהיא לעצמה, עילה להתיר את נישואיהם האזרחיים. מכאן שהחלטה להתיר את הנישואין שלא בהסכמה, שמבוססת על עצם הנישואין האזרחיים, אינה חוקית ודינה להתבטל. בית המשפט העליון הפנה בקשה (חריגה) לבית הדין הגדול שישלים את הנימוקים לפסק הדין בטרם ימשיך לדון בעתירה וזו לשון ההחלטה:

בטרם נמשיך לדון בעתירה – ועל פי הצעתו של עו"ד ש' יעקבי – אנו מבקשים מבית הדין הרבני הגדול השלמת הנמקתו לפסק דינו בכל הנוגע לדבריו בסוף פסק הדין [...] לפיו "הדרך לתיקון היא פניה תוזרת לבית הדין האזורי, בבקשה להתיר את הנישואין האזרחיים של הצדדים".

תוך כדי קריאת העתירה והתשובה לה – שאף הם יועברו לבית הדין הרבני הגדול – התעוררו כמה שאלות, כגון: על פי איזה דין נערכה התרת

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הנישואין? מהן העילות לכך? האם די בבקשת צד אחד? עם קבלת ההחלטה המשלימה של בית הדין הרבני הגדול נמשיך לדון בעתירה.

בית הדין הגדול הוציא השלמה לפסק הדין ובה חזר על קביעתו הנ"ל. בית הדין הגדול סקר בהרחבה את השיטות השונות בדבר תוקפם ההלכתי של נישואין אזרחיים וחילק בין נישואין אזרחיים מכורח לבין נישואין אזרחיים מבחירה. הוא קבע שבנישואין אזרחיים מכורח צריך להתיר את הנישואין ב'גט לחומרא' כדעת רוב הפוסקים שחששו לנישואין אלו לכתחילה. נישואין אזרחיים שנעשו מבחירה – לדעת בית הדין – אין לחוש להם כנישואין כדת משה וישראל.

עם זאת צריך לחשוש לשיטות שאומרות שיש בהם דין של 'נישואי בני נח'.

הנישואין לשיטה זו הם מושג עולמי השייך לכל המין האנושי, החידוש של עם ישראל הוא המושג קידושין. גם לאחר שעם ישראל קיבל את התורה והתחדש אצלו עניין הקידושין, עניין הנישואין של 'בני נח' לא התבטל, ולכן בכל מקום שבו לא חלו הקידושין ההלכתיים בני הזוג נשואים כ'בני נח' וחלים עליהם הכללים של 'נישואי בני נח'. גם 'נישואי בני נח' זקוקים להתרה אלא שבניגוד להתרת נישואין כדת משה וישראל הצריכים הסכמה של בני הזוג וגט, כאן די ברצון של אחד מבני הזוג, עילת גירושין – גם אם לא הלכתית, והחלטה של בית הדין כסמכות החוקית של המדינה, שיתירו את הנישואין כדין 'נישואי בני נח' בכל העולם שפוקעים על ידי הצהרה של הגורם המוסמך באותה מדינה.

לאחר קבלת פסק הדין המשלים, כתב בית המשפט העליון את ההחלטה בנושא. בהחלטה התייחס נשיא בית המשפט העליון (דאז) כבוד השופט אהרון ברק לארבע שאלות. נסכם בקצרה את ההחלטות שנכתבו על ידו, ושלהן הסכימו עמיתיו:

(א) תוקפם של הנישואין האזרחיים על פי המשפט הישראלי

בית המשפט הסכים לעמדתו של בית הדין הרבני הגדול שהכיר בנישואין אזרחיים בין בני זוג יהודים, ואינו שולל את תוקפם אלא מסווג אותם כ'נישואין של בני נח'. אף על פי שההלכה אינה מכירה בבני הזוג כנשואים כדת משה וישראל, הנישואין עצמם אינם בטלים מעיקרם – גם לא בעיני ההלכה. לנישואין אזרחיים השלכות מרחיקות לכת על בני הזוג, למשל: האיסור להינשא לאחרים – הנשוי נישואין אזרחיים שנישא לאחר עובר על ביגמיה האסורה על פי דין. גם התרת הנישואין על ידי בית הדין אינה מפקיעה את הנישואין מיסודם אלא רק מכאן ולהבא.

(ב) הסמכות להתיר את הנישואין האזרחיים

בית המשפט העליון הכיר בסמכותו של בית הדין הרבני להתיר את הנישואין גם במקרים שבהם התרה זו אינה צריכה גט, היות שהם נשואים על פי 'הלכות בני נח' אשר הן חלק מההלכה, והם זקוקים לפסק דין של גירושין. סמכות זו של התרת נישואין כלפי יהודים, אזרחי המדינה או תושביה, הנמצאים בישראל, היא סמכות בלעדית המוקנית לבית הדין הרבני על פי חוק.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ג) העילות להתרת הנישואין האזרחיים

בית המשפט העליון קיבל את דעתו של בית הדין הרבני שאין צורך בעילות הלכתיות להתרת קשר של נישואין אזרחיים, אלא בכל מקום בו חיי הנישואין של הצדדים הגיעו לסיומם אפשר להתיר את קשר הנישואין בין הצדדים, דהיינו: אם יש קרע בלתי ניתן לאיחוי בין בני הזוג, שהביא לסיום הנישואין דה־פקטו – אפשר להתיר את קשר הנישואין ביניהם.

ד) הזכויות ההדדיות בין בני זוג שנישאו בנישואין אזרחיים

בית המשפט העליון קבע שקשר הנישואין האזרחיים יוצר גם קשר ממוני בין בני הזוג. קשר שמחייב תשלום מזונות וכן מחיל את הוראת חוק יחסי ממון בין בני זוג כפי שחל בנישואין כדמו"י.

ג. הסמכות בענייני ממון

בפסק הדין שתמציתו הובאה לעיל לא נשאל בית המשפט העליון למי נתונה הסמכות בענייני ממון בנישואין אזרחיים, היות שזה לא היה הנושא שנידון. למרות זאת, כשהתייחס הנשיא אהרון ברק לשאלה השנייה (לעיל, הסמכות להתיר את הנישואין), הוא הוסיף עוד פסקה העוסקת בסמכות בענייני ממון וכתב שהיות שצריך לכרוך את ענייני הממון לתביעת הגירושין וכריכה זו צריכה לעמוד במבחן המשולש: תביעה כנה, כריכה כדן, כריכה כנה – אי אפשר לכרוך באופן כנה את ענייני הממון בנישואין אזרחיים, היות שעל פי החלטת בית הדין הרבני אין זכויות ממוניות בנישואין אזרחיים: מי שכורך את ענייני הממון אינו פועל באופן כנה כי מטרתו לשלול את הזכויות הממוניות של בן זוגו.

יש לשים לב לשתי נקודות בדברי כבוד השופט אהרון ברק:

הראשונה: הדברים נאמרו כאמרת אגב שאינה נצרכת לעצם פסק הדין. ענייני הממון, ובכללם שאלת הסמכות בענייני ממון, כלל לא עלו לפני בית המשפט.

וכן כתבה כבוד השופטת מרים נאור בפסק הדין הנ"ל: "השאלה האמתית השנויה במחלוקת היא: מה הן העילות לפיהן יתיר בית הדין הרבני את נישואי הצדדים. העותרת והמשיב, מטעמיהם שלהם [...]"

השנייה, שכבוד השופט לא קבע שאין לבית הדין הרבני סמכות בענייני ממון באופן מוחלט ומהותי, אלא כתב שהכריכה אינה כנה וזאת מתוך הבנה שבית הדין קובע שאין חיובי ממון בין בני זוג הנישאים בנישואין אזרחיים.

נושא זה של סמכות שיפוט בענייני ממון בנישואין אזרחיים עלה כמה פעמים בפסקי דין שהתייחסו לדבריו של נשיא בית המשפט העליון השופט אהרון ברק ולשתי הנקודות שהוזכרו לעיל.

בתיק מספר 1-21 - 80581 בתאריך ב' תמוז תשס"ט (24.6.09) פסק בית הדין האזורי בטבריה (כבוד הדיינים הרב אוריאל לביא – אב"ד, הרב חיים בזק והרב יעזר אריאל) בעניין הסמכות

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שאינן מקום להתלות בפסק הדין שניתן על ידי בית המשפט העליון כאסמכתא מאחר שפסקה זו נכתבה רק כאמרת אגב ואיננה תקדים משפטי מחייב. וזו לשון בית הדין:

סעיף 31 לפסק דינו של הבג"ץ המתייחס לסמכות בית הדין בנושא הרכוש שנכרך בתביעת הגירושיין, נכתב כאמרת אגב מובהקת, לאחר שנושא זה כלל לא עלה לדיון מצד העותרת ובירור הנושא לא היה נחוץ לצורך הכרעה באותה עתירה, שכאמור התייחסה לשאלת הנסיבות והעילות הנחוצות להתרת הנישואים האזרחיים בהיעדרה של הסכמה.

בית הדין התייחס גם לעצם העמדה שהביע נשיא בית המשפט העליון דאז כבוד השופט אהרון ברק וכתב:

עם כל הכבוד, עמדה זו מיוסדת על הנחת יסוד מוטעית.

את הקביעה ש"בית הדין הרבני איננו מכיר בגילויים של סטאטוס הנישואין במישור החיובים של בני הזוג", וכי "בן הזוג הכורך אינו יכול להתכוון בכנות להתדיין בפני בית הדין בסוגיה שבית הדין כלל אינו מכיר בה" – לא ניתן לקבל!

אדרבה, ההיפך הוא הנכון: בית הדין מכיר במערכת של זכויות וחובות שנוצרו בין בני זוג שנישאו בהליך אזרחי בלבד. אמנם מערכות הזכויות והחובות הנובעות מהכתובה ותנאי הכתובה אינן רלוונטיות, אך מאחר שהמחוקק קבע מערכת של זכויות וחובות ב"חוק יחסי ממון" ובחוקים נוספים – מערכת שהפכה להיות "מנהג המדינה" ביחס לכלל האוכלוסייה, על כן ביחס לבני זוג שנישאו בהליך אזרחי אנו מייחסים להם כוונה ליצור שותפות זוגית ולהתחייב בחיובים הדדים בהתאם למנהג המדינה המיוסד על החוק.

בעת שאחד מבני הזוג יגיש לבית הדין תביעת גירושיין ויכרוך בתביעה זו את תביעתו לחלוקת הרכוש, בית הדין יכיר במערכת החובות והזכויות הנובעות מנישואין אלו.

לכן אין יסוד לייחס לתובע חוסר כנות בכריכת הנושא או שימוש לרעה בהליכי בית הדין ובאפשרות לכריכת תביעה נוספת בתביעת הגירושיין. בנסיבות אלו אנו מייחסים לתובע שאיפה לרכז את כל הדיונים בערכאה שיפוטית אחת, ולמנוע את הנזק שבפיצול הדיונים בשתי ערכאות שונות. פיצול שבמקרים רבים מסב לצדדים הוצאות נוספות ועיכובים משמעותיים עד להשלמת ההליכים.

בית הדין אף הפנה למאמרו של חבר בית הדין הגדול לשעבר הגאון הרב זלמן נחמיה גולדברג שליט"א (שורת הדין כרך ח עמוד שיד) שקובע שבנישואין אזרחיים יש ללכת אחר המנהג, והביא ראיה מחיוב בעל הבית לזון את הפועלים שמושת עליו כפי הנהוג במדינה אף על פי שמעיקר הדין אין עליו כלל חיוב. דבריו אלו יובאו בהמשך באריכות.

במשך הזמן נפסקו בבתי דין אחרים פסקי דין ברוח פסק הדין של בית הדין בטבריה – עיין למשל בפסק בין הדין הרבני בנתניה (תיק מספר 764411/1 מיום כ"ה תשרי תשע"א – 3.10.2010) ובפסק בית הדין הרבני בחיפה (תיק מספר 899265/1 מיום ג' אב תשע"ב – 22.07.2012).

גם בית הדין הרבני בתל אביב (הדיינים: הרב שמעון מלכה – אב"ד, הרב אליהו הישיריק והרב זכריה כהן) דן בשאלה זו (תיק מספר 448866/3). דעת המיעוט קבעה ברוח דברי בית הדין בטבריה שסמכות השיפוט נתונה לבית הדין הרבני. גם לדעת הרוב אין באמירתו של נשיא בית המשפט

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

העליון כבוד השופט אהרון ברק כדי לקבוע מסמרות בעניין הכריכה הכנה וכפי שכתב הדיין הרב אליהו הישיריק וזו לשונו:

עם כל הכבוד, מניין לנו לדעת את נבכי מחשבתו? הרי לכאורה הצעד של כריכת הרכוש הוא צעד המייעל ומשפר את הטיפול בתיק במטרה לדון בו במכלול אחד ותחת קורת גג אחת.

השאלה אם ניתן כביכול "לסמוך" על בית הדין הרבני משום שלדברי כבוד השופט ברק, פורום זה, כלשונו, "מתכחש לגילויים הרכושיים של סטטוס הנישואין" – זוהי שאלה העומדת בפני מגיש התביעה. זכותו "לסמוך" על בית הדין כמו שזכותו שלא לסמוך על בית הדין.

אכן מרגע שהחליט מרצונו לכרוך את התביעות – מדוע שנעלה על דעתנו כי הכריכה אינה כנה ???

עם זאת, לדעת הרוב באותו פסק דין, אין לבית הדין סמכות לדון בענייני הממון בנישואין אזרחיים. וזאת בראש ובראשונה בגלל ההלכה ולא רק בגלל החוק. לדברי הרב הישיריק בית הדין יונק את סמכותו בראש ובראשונה מכוח ההלכה המאפשרת לו לדון את האדם בעל כורחו, וכפי שנפסק בשולחן ערוך (חושן משפט סימן ג סעיף א). כאשר חיים במדינה בהם השלטון הוא שלטון של ממשלה אזרחית הפועלת במסגרת החוקים שקבעה המדינה לעצמה, בית הדין מחויב לפעול במסגרת אותם חוקים. במדינת ישראל ניתן לבית הדין כוח חוקי לדון – חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין) תשי"ג – 1953, והוא מקור הסמכות החוקית של בתי הדין הרבניים. כמובן כוח זה אינו בא כתחליף לסמכות ההלכתית אלא מאשר אותה במקומות בהם המדינה האצילה לבית הדין כוח חוקי לדון על פי ההלכה.

נמצא לפי זה שקודם כול בית הדין צריך להחליט אם יש לו סמכות הלכתית לדון ורק אחר כך לברר אם לסמכות זו יש גם גושפנקה חוקית.

וזו לשון פסק הדין:

ראשית, מוטל על בית הדין לבדוק אם יש לו סמכות הלכתית על פי דין תורה והנפסק בשולחן ערוך, לדון ולכוף את הצדדים לדון בפניו באותו מקרה.

ברור מעל כל ספק כי תנאי מקדים לכל דבר הוא כי הדיון עליו נסובה הבחינה והבדיקה אם יש לבית הדין סמכות, המדובר הוא לדון באותו דין על פי דין תורה בלבד, משום שהרי כל תוקפו וסמכותו של בית הדין הוא לדון אך ורק על פי דין תורה. אין אפשרות שבית הדין יכוף את הצדדים לבוא לדון בפניו על פי דין שאינו דין תורה צרוף.

מכאן נובע סדר הדברים הנ"ל: ראשית, על בית הדין לבדוק אם יש לו סמכות הלכתית לדון על פי דיני תורה במקרה מסוים. הסמכות ההלכתית היא הקומה הראשונה שעלינו לבנות בבניין הסמכות של בית הדין.

רק לאחר שנדע כי הקומה הראשונה קיימת, נוכל לגשת לבניית הקומה השנייה שהיא הסמכות החוקית. אז נוכל לברר האם גם החוק מכיר בסמכות בית הדין לדון באותו מקרה. אך לא ייתכן מצב הפוך, שבו נכוף משהו לדון בפניו רק על בסיס זה שהחוק במדינה העניק לנו סמכות. סמכות חוקית אינה יכולה לבוא במקום או ללא סמכות הלכתית שהיא קודמת לה.

נמצא לפי האמור שבכל מקום בו בית הדין אינו יכול לדון על פי דין תורה אין לו סמכות הלכתית, ואם בבני זוג הנשואים נישואין אזרחיים בית הדין נאלץ לדון על פי חוק יחסי ממון

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שמעמדו ההלכתי שנוי במחלוקת, אין לבית הדין אפשרות לכופף את בני הזוג לדון לפניו, היות שבית הדין נאלץ לדון שלא על פי דין תורה.

הרב הישריק עצמו עומד על ההבדל בין נישואין אזרחיים לנישואין כדת משה וישראל שבהם גם לדעתו יש לבית דין סמכות לכופף את בני הזוג לדון לפניו, אף על פי שהוא דן לפי חוק יחסי ממון, ומסביר שבנישואין רגילים כופין את בני הזוג מכוח הנישואין עצמם שנעשו כדת משה וישראל, שתקפים לפי ההלכה ושיוצרים גם זיקה ממונית בין בני הזוג.

נישואין הלכתיים יוצרים חיובי ממון של הבעל כלפי אשתו ושל האישה כלפי בעלה ולכן ניתן לכופף את בני הזוג לדון לפני בית הדין כאשר לגבי חוק יחסי ממון בית הדין דורש הסכמה (ויש אומרים גם בקניין) של בני הזוג לדון על פיו. ללא הסכמה זו, בית הדין לא ידון בענייני הרכוש ויפנה את הצדדים לבית המשפט. בנישואין אזרחיים בית הדין אינו מכיר במצב של נישואין בין בני הזוג, ומשכך, אינו יכול לדון אותם על פי ההלכה כנישואים, נמצא שאין לו סמכות הלכתית לכופף אותם לדון לפניו. וזו לשונו:

כאשר באים מי שנישאו בנישואין אזרחיים לדון בחלוקת רכוש ובכל דיני הממון שביניהם, הם באים על יסוד מצב מסוים שלדעתם קיים. הם סוברים כי הם בחזקת "נשואים" זה לזה, ובאים לבית הדין כדי שידון בחלוקת רכוש "בין בני זוג" לרבות זכויות וחובות הנובעות מחיי נישואין. כאמור, בית הדין הרבני אינו מכיר בנישואין אזרחיים ולדעתו אין כאן כלל תשתית של חיוב ממון של בני זוג נשואים. שהרי בעיני בית הדין אין מצב של חיי נישואין, שהרי אינם נשואים הלכתית.

משכך פני הדברים, הא כיצד בכלל יכוף בית הדין שני אנשים שאינם נשואים לבוא לדון בפניו על בסיס "דיני ממון שבין בני זוג נשואים"? התורה והשולחן ערוך נתנו סמכות לבית הדין לדון רק על בסיס דיני התורה ולא על שום בסיס אחר ועל פי דיני התורה אין כאן נישואין כלל. כך, במצב כזה, ההזמנה מלכתחילה של בית הדין לצדדים שיבואו לדון בפניו משוללת כל בסיס הלכתי, שהרי על סמך מה בית הדין מזמין אותם? הרי מבחינתו אין כאן כל תשתית הלכתית של דיני ממון הנובעים מ"נישואין" בין שני אנשים אלו. בוודאי לא יוכל בית הדין לכופף מי שאינו רוצה לבוא לפניו לדון.

נשארה אפשרות שבית הדין יזמין אותם, וכשיבואו – ידון אותם במסלול של דיני ממון שבין שני אנשים בעלמא ולא כשל אנשים נשואים.

אך הרי אין זו סיבת בואם ומטרתם – רצונם הוא לברר את חובותיהם וזכויותיהם כ"בני זוג" נשואים. אז תהיה חובה על בית הדין לומר להם כי ככל שהדבר יהיה מושתת על דיני התורה, הרי שבעיני ההלכה אין ביניהם כלום, אך אם רצונם שבית הדין ידון אותם "כאילו" היו "נשואים", משום שפקיד אלמוני רשם אותם כ"נשואים" על פי חוק אותה מדינה, יהיה עליהם להסכים ולהסמיך בכך את בית הדין לקבל סמכות לעשות כן.

ומוסיף ומסביר הרב הישריק שגם ההוראה של בית הדין שבני הזוג אינם נשואים – אין בה כדי ליצור סמכות הלכתית, היות שבהוראה זו בית הדין לא מתפקד כבית דין הלכתי אלא דינו ככל חכם המורה בהוראת איסור והיתר וכדברי בעל קצות החושן (סימן ג ס"ק א) ובעל נתיבות המשפט (סימן ג ס"ק א).

בהמשך פסק הדין מוסיף הרב הישריק ואומר שגם סמכות חוקית אין לבית הדין ולא בגלל הבעיה ה'טכנית' שהעלה כבוד נשיא בית המשפט העליון השופט אהרון ברק, אלא בגלל בעיה מהותית: בית הדין אינו מתיר את הנישואין האזרחיים בהליך של גירושין אלא נותן חוות דעת

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הלכתית האומרת שכלל לא היו נישואין ואם כן, אין מקום לכריכה של תביעה ממונית אם כלל לא היו נישואין. עד כאן דעת הרוב בפס"ד הנ"ל.

על דעת הרוב הנ"ל יש להשיב בראש ובראשונה במישור העקרוני, וזאת לפני שנדון מה דעתם בנידון דידן: לית מאן דפליג והדבר פשוט וכמו שצוין בהחלטה הנ"ל, שבית הדין יונק את סמכותו בראש ובראשונה מכוח ההלכה, ואם אין לו סמכות הלכתית לדון, אין לו סמכות כלל.

המסקנה שבית הדין גזר מהנחה זו בטעות יסודה, וזאת מכמה טעמים:

א. ישנם הסוברים שחוק יחסי ממון תקף גם לפי ההלכה. שיטה זו הוזכרה בפסק הדין של הרב הישריק, וגם בפסק הדין של בית הדין בטבריה (בראשות הרב לביא) שהובא לעיל. גם אם יש הסוברים שאין הלכה כך, מכל מקום ודאי שאין לומר שבית הדין לא יכול לדון בכך, כפי שמקובל בכל דבר השנוי במחלוקת, שבית הדין דן מעלה את הצדדים השונים ומחליט. לכן האמירה שאין סמכות כלל לדון אינה נכונה, ההיפך הוא הנכון: בית הדין ידון ויחליט האם לפי ההלכה חוק יחסי ממון תקף, ויש לחייב, או שאינו תקף ובני הזוג יקבלו עליהם שבית הדין ידון לפיו וכמו בנישואין כדת משה וישראל.

ב. לדעת רבים וטובים גם לפי ההלכה יש חיובי ממון הנגזרים מכוח הנישואין האזרחיים, וזאת בלי קשר לחוק יחסי ממון, וכמו שכתב באורך (הוזכר לעיל, ובס"ד עוד יובא לקמן) מו"ר הגאון הרב זלמן נחמיה גולדברג בשורת הדין (כרך ה עמוד שיד) וכו"ל, גם אם מישהו חושב שלהלכה יש לדחות את דבריו ודאי שיש מקום לתביעה בנושא ולדיון הלכתי המחייב או הפוטר את הנתבע לשלם.

ג. מעבר לאמור לא חייבים לומר שמערכת יחסי הממון בין בני הזוג שנישאו בנישואין אזרחיים כוללת רק את ענייני המזונות והרכוש לפי חוק יחסי ממון – בהחלט אפשר לומר שמזמן הנישואין האזרחיים ומכוחם, נוצרה מערכת שותפות ממונית בין בני הזוג. במערכת זו בני הזוג מכניסים את רווחיהם ואת עבודתם ל"חשבון המשותף", וכאשר מפרקים את השותפות – במקרה זה את קשר הנישואין בין בני הזוג שיצר את השותפות הממונית – על בית הדין להחליט כיצד לחלק את הרכוש המשותף, שנצבר במהלך חיי הנישואין, וודאי שיש מקום לתביעה בנושא ולדיון הלכתי.

הדגש באמור הוא על "מזמן הנישואין האזרחיים ומכוחם", הנישואין האזרחיים הם אלו שיצרו את השותפות הממונית בין בני הזוג, וממילא בכל דיון בהם ניתן לדון גם בענייני הממון, ובעניין זה אין הבדל בין נישואין אזרחיים לבין נישואין כדת משה וישראל.

ד. דברי הרב הישריק שכתב שפסק דין בעניין תקפות הנישואין האזרחיים הוא החלטה שאומרת שהנישואין כלל לא חלו, נסתרים מפסק דינו ומהשלמת פסק הדין של בית הדין הגדול שהובאו לעיל: כפי שהובא לעיל בית הדין הגדול מבין שהתרת הנישואין האזרחיים אינה אמירה שהנישואין כלל לא התקיימו, אלא התרה פוזיטיבית של הנישואין. כפי שהובא שם באורך, לשיטת הצפנת פענח חייבים פעולה אקטיבית להתרת הנישואין ואין אפשרות להתיר נישואין אלו ללא אמירה שבני הזוג אינם נשואים. כמו כן ברור שאין כאן פסיקה שהנישואין כלל לא חלו אלא הפקעתם מכאן ולהבא. בית הדין הגדול אף החזיר את התיק לבית הדין האזורי כדי שיתקן את החלטתו וכפי שהובא לעיל באורך.

יש עוד להאריך בעניין זה אך לא כאן המקום.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מכל האמור עולה באופן ברור שאין הבדל מהותי הלכתי או חוקי בין נישואין כדת משה וישראל לנישואין אזרחיים לעניין הסמכות של בית הדין לכפות את בני הזוג לדון לפניו. בשני המקרים הנישואין יצרו זיקה ממונית בין בני הזוג ובשני המקרים בית הדין נצרך להתיר את הנישואין. ולכן למרות ההבדלים ההלכתיים הברורים בין שני המקרים (הן בענייני הממון והן בענייני היתר הנישואין) שחייבים כמוכן לעמוד עליהם ולהדגיש אותם, כדי למנוע טעות מהציבור, לעניין סמכות בית הדין לדון בהם והיכולת לכרוך את ענייני הרכוש בעניין הגירושין אין הבדל.

כל האמור הוא במישור העקרוני. בעניין העומד לפנינו בני הזוג הסכימו לדון בפני בית הדין, בעל פתח תיק רכוש והאישה ובאת כוחה לא התנגדו לכך ואף לא ניסו לפתוח תיק רכוש בבית המשפט. רק לאחר זמן התנגדה האישה לסמכות בית הדין, ובתאריך כ"ו באלול תשס"א (25.9.2011) הוציא בית הדין החלטה בעניין הסמכות וקבע שהסמכות נתונה לו. לפיכך גם לפי דעת הרוב הנ"ל לבית הדין יש סמכות חוקית והלכתית לדון ולפסוק בעניין.

יחסי ממון בנישואין אזרחיים

כפי שנכתב לעיל ברור שעד כמה שיש תוקף לנישואין אזרחיים הוא 'תוקף לחומרא'. הדין שנוי במחלוקת הפוסקים, ואף על פי שלמעשה מסדרים 'גט לחומרא' או התרת נישואין – הדבר הוא רק לחומרא לחשוש לשיטות האומרות שיש לנישואין אלו תוקף כזה או אחר, אבל במקום שלא תהיה בררה יתירו את הנישואין הנ"ל אף ללא גט. לכן לכאורה ההתייחסות צריכה להיות התייחסות כאל שותפות ממונית גרידא, ולפי זה כל חיובי בעל לאשתו – בנישואין כדת משה וישראל הכוללים מזונות, כתובה וכיוצא באלה – וחיובי אישה לבעלה בנישואין כדת משה וישראל כגון מעשה ידיים וכו' – לא קיימים.

גם להבנה זו, לכאורה, בעניין הרכוש יש לומר שחוק יחסי ממון מחייב את בני הזוג, ונסביר:

ידוע שבעניין חוק יחסי ממון נחלקו בתי הדין: יש אומרים שחוק זה מחייב – הלכתית – מדין מנהג המדינה, יש אומרים שחוק זה לא מחייב – הלכתית – ולכן צריך את הסכמת בעלי הדין לדון לפיו ויש אומרים שצריך לעשות על כך קניין. כל זה אמור במקום שבו הגדירו התורה וחז"ל את מערכת יחסי הממון המתקיימת בין בני הזוג, ועל זה ניתן לדון: האם בנידון זה אמרינן 'דינא דמלכותא דינא'? האם נוצר 'מנהג' מחייב? וכפי שהאריכו הפוסקים, ואין כאן מקום להאריך.

אבל בנידון דידן שלפי דיני התורה אין שום הגדרת חיוב, אין כאן זוג נשוי כדת משה וישראל ואין חיובים הנובעים מנישואין כדת משה וישראל, וכפי שנאמר לעיל הבעל לא חייב לאשתו מזונות וכו' והאישה לא חייבת לבעל את מעשי ידיה וכו', אין הגדרת 'נכסי מלוג' ו'נכסי צאן ברזל', אלא שותפות ממונית בין שני אנשים שנוצרה בעקבות הנישואין האזרחיים וההתנהגות שלהם כבני זוג לאורך החיים המשותפים. בזה ודאי יש לומר שהם נישאו על דעת המנהג ועל דעת החוק שקבע שהם נשואים ואם לפי החוק והפסיקה האזרחית צריך לחלוק את הרכוש המשותף בשווה ממילא יש לומר שבזה הם רצו ועל דעת זה הם השתתפו. ולכאורה בזה תמו החיובים ההדדיים, עם זאת מצאנו דעות שמחייבות גם בדברים אחרים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מזונות

בפד"ר (חלק ג עמוד 369 פסק של בית הדין הגדול) דן בית הדין בנושא נישואין אזרחיים, בבית הדין שאין לחייב מזונות בנישואין אזרחיים. החיוב בגט הוא מדין ספק איסור, אבל בממון לא מוציאים מיד המוחזק בספק, וזו לשונו: "אבל בנוגע לחיובו במזונות אין מוציאים ממון מספק כיון שאין לו שום חיובי אישות כלפיה".

יש שחלקו על דברי בית הדין הגדול הנ"ל וחייבו את הבעל בתשלום מזונות לאישה ולשיטתם זו הביאו כמה נימוקים:

הרב רודנר (הובאו דבריו במשפטי אישות עמ' קמ) טען שיש לחייב בתשלום מזונות מדין המתחייב לזון את חברו: היות שבשעת הנישואין האזרחיים התחייב הבעל לזון את אשתו חל עליו חיוב זה. לפי זה קבע הרב רודנר שבמקום בו הבעל לא מעוניין להמשיך לחיות עם האישה אין מקום לחייבו במזונות, כי אין ספק שקיבל עליו לזונה כל עוד הוא מעוניין לחיות עמה.

הרב עוזיאל (משפטי אישות עמ' קמא – קמב) הסכים עם הרב רודנר שיש חיוב מזונות של הבעל לאשתו בנישואין אזרחיים, אבל חלק עליו לגבי הקביעה שחיוב זה פוקע מרגע בו הבעל מעוניין להפסיק את החיים המשותפים. הרב עוזיאל טוען שחיוב המזונות נובע מאחד משני המקורות הבאים:

א. למאן דאמר שיש חיוב גט בנישואין אזרחיים יש גם חיוב במזונות, היות שאנו אומרים שבעל לשם קידושין ממילא היא אשתו לכל דבר וכל החיובים בין בעל לאשתו חלים עליו.

ב. אם קיים חיוב כזה על פי דין הערכאות (בלשונו של הרב עוזיאל: "נוסח לשון ההתחייבות ומשפטו") החיוב מחייב את בני הזוג גם לפי ההלכה, מכוח המנהג.

יש להעיר שלפי האמור שחיוב מזונות הבעל נובע מכוח המנהג, חיוב זה הוא חיוב הדדי ומוטל גם האישה כלפי בעלה, היות שהחוק קובע שגם האישה חייבת במזונות הבעל (וזה שלא כפי ההלכה היהודית שתקפה בנישואין כדת משה וישראל).

ועיין עוד במאמרו של פרופסור אבנר חי שאקי "תוקפם של נישואין אזרחיים בין יהודים שנערכו מחוץ לישראל בבתי הדין הרבניים בישראל" (הפרקליט כרך כ עמוד 392 והלאה).

הגאון הרב זלמן נחמיה גולדברג (שורת הדין כרך ח "בגדרי חיוב מזונות כסות ודירה" אות יב עמוד שיג, ועיין עוד במאמרו בתחומין כרך כד עמוד 188) סובר שיש לחייב את הבעל במזונות מדין שכר מלאכה:

הגמרא ביבמות (דף קיג ע"ב) אומרת "פיקח שנשא חרשת או שוטה אף על פי שכתב לה מאה מנה כתובתה קיימת מפני שרצה לזווק בנכסיו", ומדייקת הגמרא: "טעמא דרצה הא לא רצה לא תיקנו לה רבנן כתובה".

בעל קצות החושן (סימן רמג ס"ק ו) מסביר שחיובו של הבעל הוא לא מדין מתנה אלא מדין שכר מלאכה, כמו הקונה שפחה לשמשו, כל שכן בנידון דידן דאית בה תרתי. ושכר מלאכה יש אפילו לחרש שוטה וקטן כמו שכתבו התוספות (סנהדרין סח ע"ב דיבור המתחיל "קטן"). לפי סברה זו שיש חיוב של הבעל כלפי אשתו כדין בעל הבית לפועל, נמצא שיש לו חיובים כלפיה גם אם לא כתב לה כלום – חיובים התלויים במנהג אנשי אותו המקום. וכפי שאומרת המשנה בבבא מציעא (דף פג ע"א) שהשוכר את הפועלים צריך לתת להם כמנהג המקום – מזונות ומיני מתיקה, שכל השוכר פועל על דעת מנהג העיר הוא שוכרו והרי זה כאילו התנו בפירוש.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אם כן הנושא אישה בנישואין אזרחיים חייב לנהוג עמה כמנהג המקום בעניין נישואין אזרחיים ואף לספק לה מזונות.

אמנם הרב המגיד (הלכות זכייה ומתנה פרק ד הלכה ז) כתב שהרמב"ם למד מהגמרא הנ"ל שהמזכה לשיטה על ידי בר דעת זכה, נמצא שלמד שדין הכתובה כדין מתנה ולא כדין שכר מלאכה, אבל ייתכן שהרב המגיד מסכים לסברת קצות החושן אלא שסובר שהיות שמדובר בכתובה מוגזמת אי אפשר להתחייב בה מדין שכר מלאכה ללא קניין, ולא דמי לכל פועל שבו אומרים שהמלאכה שהוא עושה היא גופה מעשה הקניין, שהיות ששיטה אין לו קניין בעל הבית מתחייב רק בשווי האמתי של המלאכה והפסיקה מראש – כשהיא מוגזמת – אינה מחייבת.

ועיין שם עוד שהוכיח שדין זה שייך רק בנישואין אזרחיים ולא בנישואין כדת משה וישראל שאינם מגדירים את האישה כשכיר למלאכה אלא יש בהם גברי אישות ודיניה.

רכוש

בפסק דין אחר (הובא בפד"ר כרך ה עמוד 124, הפסק ניתן על ידי הרבנים הרב אלימלך בר שאול – אב"ד, הרב זבולון גרו, הרב אליעזר שפירא), עסק בית הדין בענייני הרכוש של בני זוג שנשאו בנישואים אזרחיים:

בני הזוג נישאו בנישואים אזרחיים ברוסיה, עלו לארץ ולאחר כמה שנים הסתכסכו. האישה הגישה בקשה לגט ולחלוקת רכוש בהתאם לדין הנהוג ברוסיה. בית הדין קבע ביחס לגט שהמנהג לסדר גט לחומרא. ביחס לרכוש בית הדין דן האם המשפט הסובייטי הוא המחייב ועל פיו יש לקבוע את חלוקת הרכוש. מסקנת הדברים שהרכוש יחולק כפי הנהוג במקום הנישואין. בית הדין הביא את דברי הרמב"ם (פרק כג מהלכות אישות הלכה יב) שפוסק וזו לשונו: "הנושא סתם כותב ונותן כמנהג המדינה וכן היא שפסקה להכניס נותנת כמנהג המדינה."

ואף על פי שלא נעשה קניין שמחייב את הצדדים, הווי כדברים הנקנים באמירה'. בפסק הדין האריכו להוכיח דדין 'דברים הנקנים באמירה' נובע מכוח אומדנה של חכמים ש"בההיא הנאה דקמתחתי אהדדי גמרי ומקני אהדדי", וממילא דין זה חל גם בנידון דידן – שנישאו בערכאות שלא כדת משה וישראל [וראה עוד להלן].

בית הדין הוכיח עוד את דבריו מדברי המהרשד"ם (חושן משפט סימן שכז) שדין באנוסים שנישאו בפורטוגל, הבעל נפטר והאישה לקחה חצי מנכסיו כדין המלכות באותו מקום שאישה יורשת חצי מנכסי הבעל. האישה וילדיה עקרו לתורכיה ושם עלתה השאלה: האם הילדים יכולים לקחת מאמם את החצי שקבלה על פי דיני המלכות בפורטוגל? המהרשד"ם פסק שהאלמנה זכתה בחצי מהרכוש וכפי חוק המדינה, היות שידוע שכל דיני הנישואין הם נידונים על פי המנהג. נמצא שמהרשד"ם לא רק שפוסק שהמנהג הוא הקובע בדיני הנישואין אלא מרחיב את המושג נישואין מעבר לנישואין כדת משה וישראל אלא לכל סוגי הנישואין גם לאלו שנשאו בערכאות.

ירוש

אמנם לפי ההלכה מי שנישא בנישואין אזרחיים אינו יורש את בן זוגו, היות שגם אם נאמר שיש חיוב 'גט לחומרא' אי אפשר להוציא ממון מידי היורשים מחמת הספק, אבל אם נשליך מדין מזונות לדין ירושה יתברר שהדבר תלוי במחלוקת הנ"ל:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לדעת הסוברים שאין להטיל חיובי ממון מחמת ספק קידושין, גם בירושה נאמר שאין האישה והבעל (הנשואים אזרחית) יורשים זה את זה.

עם זאת אם נקבל את דברי הרב עוזיאל ואת דברי בית הדין שהובא בפד"ר (כרך ה עמוד 124) שהביאו ראייה מדברי ממהרשד"ם שעסקו בירושה לכאורה גם זכות ירושה תהיה בנישואין האזרחיים.

ואף על פי שאפשר לטעון ולחלק בין ענייני הרכוש והמזונות לבין הירושה, ולומר שהראשונים עניינם הוא עניין ממוני גרידא ולכן נדון בהם ככל דיני ממון בהם קניין והתחייבות מועילים אם נעשו כדין, מה שאין כן בירושה שנובעת מהקשר בין המוריש ליורש, קשר שלכאורה לא ניתן לשינוי, וכלשון הרמב"ם (פרק ו מהלכות נחלות הלכה א, על פי המשנה בבא בתרא דף קכו ע"ב) וזו לשונו:

אין אדם יכול להוריש למי שאינו ראוי ליורשו ולא לעקור הירושה מן היורש אף על פי שזה ממון הוא, לפי שנאמר בפרשת נחלות "והיתה לבני ישראל לחקת משפט" לומר שחוקה זו לא נשתנה ואין התנאי מועיל בה, בין שצווה והוא בריא בין שהיה שכיב מרע בין על פה בין בכתב אינו מועיל.

עם זאת המשנה שם וכן פסק הרמב"ם (הלכות נחלות פרק ו הלכה ה) להלכה, מגבילים את הדברים וקובעים שאפשר להעביר ירושה מיורש לשאינו יורש בלשון מתנה:

במה דברים אמורים כשאמר בלשון ירושה, אבל אם נתן מתנה דבריו קיימין, לפיכך המחלק נכסיו על פיו לבניו כשהוא שכיב מרע ריבה לאחד ומיעט לאחד והשווה להן הבכור, דבריו קיימין, ואם אמר משום ירושה לא אמר כלום.

נמצא שגם ירושה אפשר להעביר מיורש למי שאינו יורש, אם הדבר נעשה כמתנה ולא כירושה.

יש להעיר שבמקרה של בעל ואישה הנשואים כדת משה וישראל הדברים אפילו פשוטים יותר: היות שהבעל מוגדר כיוורש לאחר הנישואין יש אפשרות להפקיע את המעמד הזה אם ההפקעה התבצעה קודם לנישואין וכדברי הרמב"ם (פרק כג מהלכות אישות הלכה ה) וזו לשונו:

התנה עמה שלא יירשנה הרי זה לא יירשנה אבל אוכל פירות בחייה וכן אם התנה עמה שיירש מקצת נכסיה וכן אם התנה עמה שאם מתה בלא בנים יחזרו נכסין לבית אביה – הכל קיים.

מובן שדין זה לא שייך בנידון דידן בו הזוג לא נישא כדת משה וישראל וממלא הבעל והאישה לא יורשים זה את זה לפי ההלכה.

נמצא שאפשר להעביר ירושה מיורש לשאינו יורש על ידי מתנה או – בבעל – על ידי הסתלקותו ממעמדו כיוורש לפני שקיבל מעמד זה. ולכן דבריו של המהרשד"ם שבנישואין אזרחיים המנהג קובע גם לגבי ירושה ברורים.

פיצוי גירושין

ברור שאין מקום לחייב את הבעל בתשלום כתובה היות שחיוב עיקר כתובה נאמר על מי שנשא אישה כדת משה וישראל, וודאי שאי אפשר לחייב בתוספת כתובה שהיא עניין התלוי ברצונו של המקדש. עניין פיצוי גירושין הוא עניין רחב שאין כאן מקום להאריך בו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ועיין פסקי דין רבניים (תיק מספר 1510 – 22 – 1 (בית הדין הגדול) מתוך שו"ת בר אילן – המאגר המקוון פסק דין מג) שמצאנו שלושה סוגי פיצוי גירושין:

א. פיצויים הקשורים לביצוע הגירושין, דהיינו כאשר אחד מבני הזוג לא מעוניין להתגרש ואין עילה מספקת לגירושין.

ב. פיצויים הקשורים לתחום הממוני רכושי.

ג. פיצויים הקשורים בירידת ערך שער המטבע הרשומה בכתובה.

בנישואים אזרחיים הטעם האחרון ודאי לא שייך היות שאין כתובה. לאחר שמחלקים רכוש על פי חוק יחסי ממון – וכפי שנכתב לעיל בנישואים אזרחיים כך צריך לנהוג לכל הדעות – לכאורה גם הטעם השני לא שייך, היות שאם הממון מתחלק בין בני הזוג אין סיבה שהבעל ילקה בכפליים ויפצה את האישה פיצוי נוסף.

יש לדון: האם הטעם הראשון שייך? מאחר שבנישואים אזרחיים הגט הוא 'לחומרא' בלבד ובית הדין לא מעוניין במצב בו בני הזוג ממשיכים לחיות יחד כאשר אינם נשואים כדת משה וישראל, לכאורה אין מקום לחייב מי מהם לשלם לשכנגדו כדי שיסכים לתת או לקבל גט.

עם זאת בפד"ר (חלק ג עמוד 369 – פסק דין של בית הדין הגדול) חייבו את הבעל לשלם לאשתו פיצוי גירושין אף שהיו נשואים רק אזרחית. פסק הדין דן בבני זוג שנישאו בנישואין אזרחיים במוסקבה, חיו כנשואים במשך עשרים שנה ואף נולדו להם ארבעה ילדים, האב עזב את הבית וחי עם אישה אחרת כעשר שנים, שבהן המשיך לפרנס את ילדיו ואמם. אחר כך הגיש בקשה לבית הדין האזורי בתל אביב לחייב את אשתו לקבל גט. בית הדין קבע שהאישה תקבל גט והבעל יפצה אותה בהתאם ליכולתו וזאת כדי שתסכים לקבל גט. על פסק הדין הוגש ערעור שנדחה. לאחר מכן דנו בני הזוג בפני בית הדין האזורי בדבר גובה הפיצויים והוא קבע שהדירה עם הריהוט תעבור לידי האישה וכמו כן יעביר הבעל לאישה סך של 10,000 ל"י. גם על פסק דין זה הוגש ערעור שנדחה. בערעור נוסף שהוגש לבית הדין הגדול בדבר חיוב קבע בית הדין הגדול שחיוב הפיצויים בעינו עומד ומכוחו ניתן לכפות את האישה לקבל גט. נמצא שיש אפשרות לתשלום פיצויים כאשר בני הזוג נשאו בנישואין אזרחיים וזאת עבור סידור גט פיטורין כדת משה וישראל.

התחייבות של הבעל כלפי אשתו לפני הנישואין האזרחיים

דיון נוסף ששייך בנישואים אזרחיים הוא תוקף ההתחייבויות שניתנו לפני טקס הנישואין. בשו"ת הר צבי (סימן קי) דן האם יש דין 'דברים הנקנים באמירה' במי שהתחייב לאישה בשעת נישואין אזרחיים ללא קבלת קניין. וכתב דלכאורה השאלה תלויה במחלוקת הבית יוסף והמב"ט (עיין בשו"ת אבקת רוכל סימנים פ, פא) אם יש דין 'דברים הנקנים באמירה' בנישואין פסולים [ועיין במובא לעיל מפד"ר כרך ה עמוד 124].

הכרעת הדין

כמובא לעיל הסמכות לדון בענייני הרכוש נתונה לבית הדין.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בית הדין צריך להכריע בעניין הדירה המשותפת. ערך הדירה 900,000 ש"ח, ויתרת ה'משכנתה' בסך 151,000 ש"ח, וכך השווי הכולל של הזכויות של בני הזוג בדירה הוא סך של 749,000 ש"ח.

בני הזוג מסכימים שהדירה המדוברת נרכשה מהכספים המשותפים. לפיכך יש לכל אחד מהם סך של 374,000 ש"ח. היות שאין חולק על כך שהמ'משכנתה' שולם על ידי האישה לבד סך של 160,000 ש"ח, לפיכך יש לנכות את חלקו של הבעל ב'משכנתה' ששולמה (80,000 ש"ח) מחלקו היחסי בדירה. כך שלמעשה מגיע לבעל סך של 294,000 ש"ח.

הבעל אמנם תובע דמי שימוש ראויים בדירה, אבל טענה זו נדחית. בין בני הזוג קיימת הכחשה גורפת בנסיבות עזיבת הבעל את הבית המשותף ופירוק התא המשפחתי. האישה טוענת שלבעל מאהבת והוא עזב את הבית כדי לחיות אֶתה, דברים אלו נטענו אף בתביעה הראשונה שהוגשה בשנת 2001 וכן בתביעה השנייה בשנת 2009. בכל הדיונים טענה האישה בעניין בגידות הבעל ואף ציינה את שמות הנשים שאֶתן היה חי, בכל הדיונים הבעל לא הכחיש את דברי האישה והעדיף את זכות השתיקה, וזאת עד שלקח ייצוג ובכתבי הסיכומים לראשונה הכחיש זאת. לדעת בית הדין והתרשמותו אכן הבעל בגד באשתו ועזב את הבית לטובת אישה אחרת, ובנוסף לכך האישה צירפה תמונות – אף על פי שהן מטושטשות. כמו כן נהג הבעל באלימות פיזית כלפי אשתו כמובא לעיל בכתב האישום שהוגש נגדו על ידי מדינת ישראל בשנת 2002.

אף על פי שהבעל מכחיש את הדברים וטוען שהתנהגות האישה הובילה אותו לעזיבת הבית – דבריו אלו, לדעת בית הדין והתרשמותו, אינם אמת, ויגיד עליו רעו – כתב האישום שהוגש נגדו.

לטענת הבעל האישה בגדה בו עם אחרים (דיון בתאריך כ"ו בטבת תשע"ו – 7.1.2016 שורה 21 לפרוטוקול). לא הובאו שום הוכחות לבסס טענה זו.

כאמור, תביעת הבעל לדמי שימוש ראויים נדחית היות שלדעת בית הדין עזיבתו את הבית הייתה בגלל אישה אחרת, וגם אם נאמר שלא עזב בגלל אישה אחרת – לא הועלתה טענה שסולק, ותמיד יכול היה לחזור לביתו.

האישה תבעה 120,000 ש"ח שלטענתה קיבלו הצדדים עבור הדירה הקודמת שלהם והבעל הבריח – תביעה זו נדחית:

האישה לא צירפה סימוכין לטענתה זו, וכל עוד לא הוכח אחרת, טענת הבעל שסכום זה נדרש לשיפוץ הדירה הנוכחית – מתקבלת.

תביעת האישה לכתובה נדחית היות שבני הזוג נישאו שלא כדת משה וישראל ולא נכתבה לה מעולם כתובה.

תביעת האישה לפיצויים נדחית היות שהאישה תבעה לסדר גט והגט סודר בהסכמה בין הצדדים, ואין זה דומה לפסק הדין שהובא לעיל (מפד"ר חלק ג עמוד 369) שבו חייבו את הבעל לשלם לאשתו פיצוי גירושין, מאחר שמדובר שם שהבעל הוא שתבע את הגירושין לכן היה מקום לחייבו, מה שאין במקרה דידן שהאישה תבעה גירושין. כמו כן לבני הזוג אין רכוש רב ואין לבעל כושר השתכרות חריג המצדיק מתן פיצוי גדול יותר לאישה.

למרות האמור נראה לבית הדין שיש לחייב את הבעל סך מסוים בצירוף כמה טעמים:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

א. אף על פי שנכתב לעיל שיש הכחשה בין הבעל לאישה בדבר 120,000 ש"ח שהבעל לקח ממכירת הדירה הראשונה של בני הזוג – בעוד האישה טענה שהבעל הבריח את הכסף הבעל טוען שהשתמש בו לצורך קניית הבית החדש ושיפוצו – אמנם האישה לא הוכיחה את דבריה, אבל הבעל שמודה שלקח את הכסף, לא הוכיח שהכסף אכן שימש אותו לצורך הדירה או לצורך המשפחה ולא הוברח כפי שטוענת האישה.

ב. הבעל במשך שנים לא זן את האישה ואת הילדים ולא השתתף בהוצאות המדור. לעיל הובאה מחלוקת בדבר חיוב מזונות אישה בנישואין אזרחיים, ולחלק מהשיטות הרי הוא חייב בהם (ואפילו שהבעל יכול לומר 'קים לי' כשיטות הפוטרות, מכל מקום כיוון שכל חייו כן פרנס אם כן הסכים עם השיטות המחייבות וזו סיבה לחייבו גם עכשיו אם לא שילם ורק במקרה שמעולם לא פרנס ורוצים לחייבו אז יוכל לומר 'קים לי') ולכל הדעות האב חייב במזונות ילדיו ואין כאן מקום להאריך בגדר החיוב.

ג. אף על פי שהאישה תבעה את הגירושין, תביעה זו נעשתה בליט ברירה לאחר שהבעל בהתנהגותו לא הותיר לה מוצא אחר. כפי שנכתב לעיל: הבעל חי עם נשים אחרות והפעיל אלימות פיזית ומילולית כלפיה, למרות זאת האישה ניסתה להשכין שלום בית ורק לאחר שכלו כל הקצין והבעל בפועל ולמעשה עזב את הבית וחי עם אישה אחרת, הגישה האישה את תביעת הגירושין. במקרה חריג מעין זה ולאור התנהגותו של הבעל יש לראות את הבעל כמי שמבקש את הגירושין.

בצירוף כל הטעמים בית הדין מחייב את הבעל בסך של 44,000 ש"ח.

מסקנות

א. בית הדין מחייב את הבעל בסכום של 80,000 ש"ח עבור מחצית ה'משכנתה', ובנוסף 44,000 ש"ח עבור פיצוי גירושין.

ב. הסכומים לעיל יקוזזו מחלקו של הבעל בדירה.

ג. אם האישה מעוניינת לקנות את חלקו של הבעל בדירה עליה להעביר לבעל סך של 250,000 ש"ח בתוך תשעים יום.

ד. יתרת ה'משכנתה' – אם האישה רוכשת את חלקו של הבעל תשולם על ידי האישה בלבד.

ה. אם האישה אינה מעוניינת לרכוש את חלקו של הבעל הדירה תוצע למכירה, וחלוקת הכספים תהיה בהתאם לאמור לעיל.

ניתן לפרסם לאחר השמטת פרטים מזהים.

ניתן ביום כ"ד בתשרי התשע"ז (26.10.2016).

הרב אלעד עלי

הרב בן ציון הכהן רבין

הרב דניאל אדרי — אב"ד